

Сергій Олександрович Поздишев,

заступник начальника Національного університету оборони України імені
Івана Черняхівського, м. Київ

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДЖЕННЯ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ ДО УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ)

У статті визначено поняття “психологічне супроводження підготовки до управлінської діяльності офіцерів”. Проведене автором емпіричне дослідження свідчить про те, що більшість важливих особистісних якостей управлінця пов’язано із структурними елементами комунікативного потенціалу особистості, що суттєво впливає на ефективність їх управлінської діяльності та міжособистісних відносин у цілому.

Ключові слова: психологічне супроводження, управлінська діяльність, емпіричне дослідження, комунікація, офіцер.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Вимоги до офіцера Збройних Сил України сформовано в низці документів і законів. У них передбачено, що офіцером повинна бути особа, яка має відповідну освіту та належний рівень професійної компетентності, здійснює військову діяльність, забезпечуючи захист Вітчизни.

Будується не лише економіка нової держави, а й нова свідомість народу. Відродження України передбачає згуртування національних сил, відданість національним інтересам і цілям, патріотизму та жертвності, готовності віддати життя за Батьківщину.

Система психологічного супроводження військово-професійної діяльності офіцерів є складним явищем, у якому перетинаються і взаємодоповнюються, з одного боку, органічна складова військово-управлінського процесу всіх видів службово-бойового забезпечення, а з іншого – цілий комплекс психологічних заходів, напрацьованих та рекомендованих наукою для військової практики [7; 8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Психологічні дослідження проблеми міжособистісних відносин і спілкування науки надали нам можливість визначити складові елементи й умови розвитку комунікативної складової офіцерів оперативно-тактичного рівня, а також узагальнити основні орієнтири дослідження стану і динаміки комунікативного потенціалу у військових керівників Збройних Сил України оперативно-тактичного рівня.

Вивчення природи психологічного та психофізіологічного супроводження особистості в різних видах фахової діяльності стрімко зростає. Про це свідчить значний обсяг наукових і методичних публікацій (Г. Апанасенко, Ю. Бобров, М. Корольчук, О. Кокун, В. Крайнюк, П. Криворучко, А. Сапов, А. Солодков, В. Стасюк, В. Осьодло, В. Медведєв та ін.), наукових праць, присвячених проблемам підготовки офіцерських кадрів (В. Барко, М. Бабенко, О. Бойко, В. Безбах, Д. Іщенко, Є. Литвиновський, О. Мацагор, Т. Мацевко, М. Нещадим, І. Радванський, М. Руденко, О. Сафін, Ю. Царьов, В. Ягупов та ін.).

Проблема комунікативної взаємодії відображена в низці наукових досліджень: філософських (В. Андрущенко, В. Бичко, І. Зязюн, В. Кремень, Л. Сохань, В. Шинкарук), психологічних (К. Абульханова-Славська, І. Бех, М. Боришевський, С. Максименко, Л. Орбан-Лембрик, О. Киричук), педагогічних (А. Бойко, Г. Васянович, М. Євтух, Н. Ничкало, О. Пехота, Н. Побірченко, С. Сисоєва, В. Свистун).

Метою статті є дослідження психологічного супроводження підготовки до управлінської діяльності офіцерів оперативно-тактичного рівня за допомогою спеціально підібраних психодіагностичних методик, а також узагальнення отриманих результатів для визначення шляхів оптимізації підвищення рівня комунікативності.

Викладення основного матеріалу дослідження.

Управлінська діяльність керівника – це, передусім, взаємодія з людьми, які є як суб'єктами впливу керівника, так і водночас активними учасниками

управлінського процесу. Уся діяльність керівника відбувається на основі безпосередньої або опосередкованої взаємодії між людьми.

Як психологічне супроводження управлінської діяльності офіцера розуміється сукупність заходів, спрямованих на підтримання професійної придатності, психологічної готовності до професійної діяльності та стійкості до впливу стрес-чинників службово-бойової обстановки.

Комунікативність (*communicatio* – “зв’язок”, “повідомлення”) – сукупність суттєвих, відносно стійких властивостей особистості, що сприяють успішному сприйняттю, розумінню, засвоєнню, використанню та передаванню інформації. Комунікативність – це вміння говорити, слухати, і потрібно опанувати навички ораторського мистецтва, уміти переконувати, впливати на волю, свідомість, почуття слухачів, а в разі потреби – викликати емпатію.

Характеристики професійної діяльності в різних галузях, у тому числі військовій, досить добре описано з психологічної точки зору. Професія ставить високі вимоги не лише до психосенсорної сфери діяльності офіцера (уміння точно, швидко, спритно рухатися), а й до інтелектуальної.

Різноманітна військово-професійна діяльність офіцера потребує активного управлінського мислення під час вирішення різноманітних управлінських завдань. Військова служба на управлінських посадах може проходити в особливих (екстремальних) умовах, коли потрібно швидко приймати оптимальні рішення та адекватно діяти відповідно до конкретної ситуації. За таких умов важливими є ініціативність, кмітливість, винахідливість, емоційно-вольова стійкість, хороша оперативна пам’ять.

Зміст і спосіб комунікативної взаємодії офіцера-управлінця зумовлено взаємодією таких функцій: перцептивної, інтерактивної та комунікативної [4; 5; 7].

Перцептивна функція комунікативної взаємодії зумовлена сприйняттям і розумінням партнерами комунікативної взаємодії один одного: елементів зовнішньої поведінки (міміки, пантоміміки, інтонації) та особистісних якостей (ставлення до людей, фахових даних тощо). У військово-професійній діяльності

комунікативна взаємодія забезпечує зняття емоційного напруження, установлення нормальних міжособистісних відносин у колективі.

Інтерактивна функція комунікативної взаємодії забезпечує реалізацію рольової структури діяльності офіцера під час спілкування, у використанні всіх резервів своїх ролей в організації необхідної цілеспрямованої взаємодії з об'єктами діяльності – офіцерами, прапорщиками, сержантами і солдатами – для вирішення професійних завдань.

Комунікативна функція полягає в отриманні та переданні інформації, необхідної для виконання офіцером своєї професійної діяльності. Комунікація відбувається на трьох рівнях: мовному, паралінгвістичному і невербальному (екстралінгвальному) [4]. На мовному рівні проводять збирання інформації, на паралінгвістичному – обмінюються інформацією за допомогою міміки, жестів тощо, на невербальному рівні відбувається забезпечення офіцерів необхідною психофізичною інформацією (під час огляду та вивчення місцевості, читання наказів, застосування зброї тощо).

Дослідження, яке проводилося на емпіричному етапі, містило комплексне вивчення змістовних і ситуаційно-процесуальних чинників (об'єктивних та суб'єктивних), закономірностей і механізмів, що впливають на розвиток комунікативної складової [6] управлінської діяльності військового керівника, а також детальний аналіз та узагальнення складових елементів цього явища.

У психодіагностичному дослідженні брали участь офіцери, які навчаються на оперативно-тактичному рівні підготовки – 245 слухачів Командно-штабного інституту застосування військ (сил) Національного університету оборони України імені Івана Черняховського. Основні характеристики вибірки наведено в таблиці 1.

Таблиця 1 – Загальна характеристика вибірки

Групи	Кількість, осіб	Військове звання	Середня вислуга, років	Середній вік, років	Досвід бойових дій, кількість
Загальна первина вибірка – слухачі	245	капітан – підполковник	15,8	34,4	42

За допомогою анкетування, бесід і спостережень ми визначали місце та роль комунікативного потенціалу в управлінській діяльності офіцерів [1–3].

Для збирання емпіричного матеріалу було використано такі методики:

“Тест оцінювання комунікативних умінь” (варіант 2);

Методика “Оцінювання комунікативних та організаторських здібностей” (за Б. Федоришиним).

Офіцерів – слухачів оперативно-тактичного рівня підготовки було обрано тому, що вирішення їх службових завдань передбачає щоденну участь у службово-діловому спілкуванні, тісну взаємодію з людьми і, відповідно, максимальну реалізацію комунікативного потенціалу особистості. Крім того, за якістю професійної підготовки, досвідом служби та рівнем розвитку комунікативного потенціалу їх можна вважати експертами з цих питань.

За даними підібраних нами методик рівень розвиненості комунікативності в майбутній управлінській діяльності офіцерів оперативно-тактичного рівня підготовки визначимо як: високий, середній і низький.

Комунікативну складову управлінської діяльності було продіагностовано за допомогою методики оцінювання комунікативних умінь (варіант 2). Результати тесту наведено в таблиці 2 та на рисунку 1.

Таблиця 2 – Результати тесту “Оцінка комунікативних умінь”

Показники	Рівні розвиненості комунікативності в управлінській діяльності			Середнє значення	Стандартне відхилення	<i>t</i>	<i>p</i>
	Високий (осіб/%)	Середній (осіб/%)	Низький (осіб/%)				
Комунікативні вміння	69/28	142/58	34/14	48,5	5,25	1,29	$\geq 0,08$

Середнє значення склало 48,5, стандартне відхилення – 5,25, *t* визначено 1,29 при значенні $p \geq 0,08$.

Комунікативні вміння – це знання способів вирішення комунікативних завдань: слухання, активізації партнера, регуляції емоційного напруження тощо.

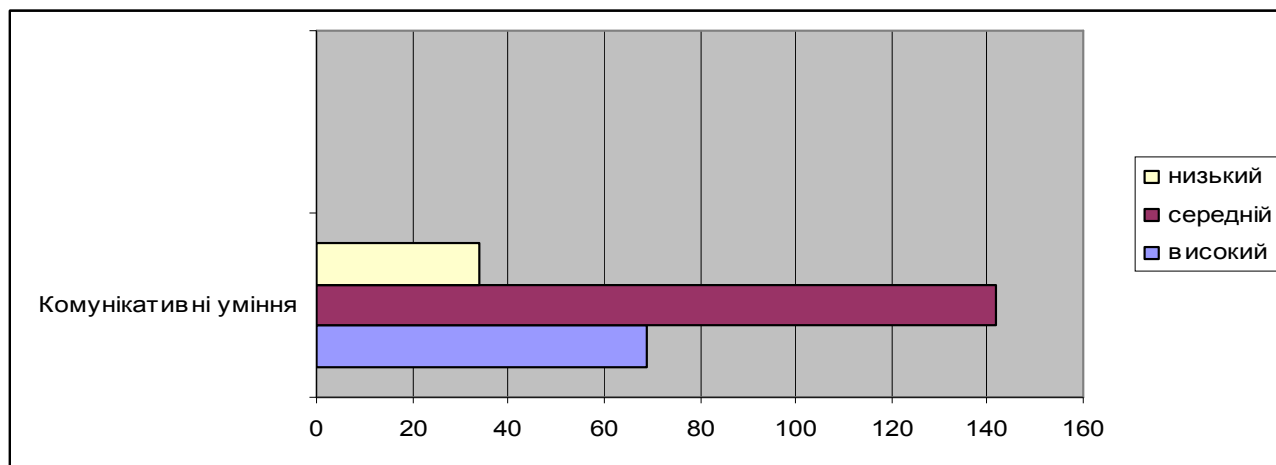

Рисунок 1 – Оцінка комунікативних умінь

Так, з отриманих результатів бачимо, що низький рівень розвиненості комунікативних умінь мають 14 % офіцерів. Визначальними показниками є: критичне ставлення до всіх висловлювань, поспішні висновки, загострення уваги на манері розмови, пошук прихованих значень висловлювань і монополізація розмови, що характеризує їх як поганих співрозмовників; епізодичність потреби в комунікації, відсутність вияву активності в установленні контактів; розуміння змісту та цінності спілкування, включаючи суб'єктивний момент, часткова усвідомленість значущості комунікативних умінь у професійній діяльності; недостатня систематизованість знань про спілкування й етикет, обмеженість використання методів і прийомів, прагнення до застосування типових, звичних засобів комунікації, аналізу досвіду спілкування в разі виникнення ускладнень.

Офіцери із середнім (достатнім) рівнем розвиненості комунікативних умінь складають 58 %. Показниками, які характеризують їх як гарних співрозмовників є:

надання часу співрозмовнику для повного розкриття думки, пристосування свого темпу мислення до мови співрозмовника, але іноді – відмова партнерові в повній увазі;

наявність стійкого позитивного ставлення до спілкування, вираженої потреби у спілкуванні, емоційного сприйняття його значення та вмінь, що стосуються цієї діяльності;

повнота і глибина знань про техніку спілкування, зацікавленість у поповненні такої інформації, її гнучке застосування, можливість адекватного сприймання інформації й оцінювання соціальних об'єктів, мотивів поведінки, цілеспрямований вплив та готовність до взаємодії, сформованість інших значущих для комунікації якостей особистості;

адекватне сприйняття партнерів зі спілкування, відносна легкість встановлення контакту, уміння здебільшого передбачити можливі варіанти реагування партнера.

Зазначені показники відповідають характерним показникам для високого рівня сформованості вмінь, однак застосування офіцерами знань і навичок є стереотипним, моделювання ситуацій з новими умовами, у нестандартних обставинах викликає труднощі, іноді дії не відповідають ситуації, особливостям партнера, зміна ситуації чи взаємодія з іншим партнером не призводить до зміни способів дії [4; 9].

Високий рівень розвиненості комунікативних умінь виявлено у 28 % офіцерів. Це відмінні співрозмовники, які вміють слухати та прислухатися до іншої думки під час вирішення управлінських завдань. Цей рівень розвиненості комунікативних умінь характеризується такими показниками: стійка потреба у спілкуванні, усвідомлення і визнання цінності комунікативної діяльності та комунікативних умінь, що є регулятором комунікативної поведінки; наявність ґрунтовних узагальнень і систематизованих знань щодо сутності процесу спілкування, його закономірностей, які детермінують поведінку особистості; опанування різноманітних методів та прийомів виконання комунікативних дій на рівні майстерності, творче їх використання; розвиненість комунікативних якостей, що впливають на відносини з партнером; естетично виразні міміка, жести, досконала техніка і культура мовлення, його логіка, переконливість,

емоційність; оперативність, доречність комунікативних дій, їх адекватність ситуації й особливостям партнера, своєрідність за формою та змістом.

Узагальнюючи зазначене вище, вважаємо, що у процесі майбутньої управлінської діяльності на оперативно-тактичному рівні підготовки офіцерам необхідно мати такі комунікативні вміння:

активне слухання – уміння так організувати поведінку, щоб почути іншу людину і зрозуміти її. Активне слухання містить: уміння розмовляти (знання техніки формулювання запитань, знання техніки малої бесіди); уміння почути та зрозуміти (знання техніки повторення, знання техніки перефразування, знання техніки інтерпретації);

уміння саморегуляції (витримка, самоконтроль, толерантність тощо).

Оцінювання здібностей в управлінській діяльності проводилося за допомогою методики “Тест комунікативних та організаційних здібностей”.

Комунікативна складова управлінської діяльності була продіагностована за допомогою методики “Оцінювання комунікативних та організаторських здібностей” (за Б. Федоришиним). Результати діагностування наведено в таблиці 3 і на рисунку 2. Ця методика надає можливість визначити вміння офіцера чітко та швидко встановлювати ділові, товариські контакти з людьми, прагнення розширювати ці контакти, виявляти ініціативу, брати участь у групових заходах тощо. Комунікативність розвивається на основі спілкування, яке, закріплюючись у поведінці, є передумовою для формування спрямованості на спілкування.

Таблиця 3 – Результати тесту “Оцінювання комунікативних та організаторських здібностей” (за Б. Федоришиним)

Показники	Рівні розвиненості здібностей в управлінській діяльності			Середнє значення	Стандартне відхилення	<i>t</i>	<i>p</i>
	Високий (осіб/%)	Середній (осіб/%)	Низький (осіб/%)				
Організаторські здібності	95/39	150/61	–	15,4	2,8	2,597	$\geq 0,01$
Комунікативні здібності	48/20	132/54	65/26	13,2	3,9	3,192	$\geq 0,06$

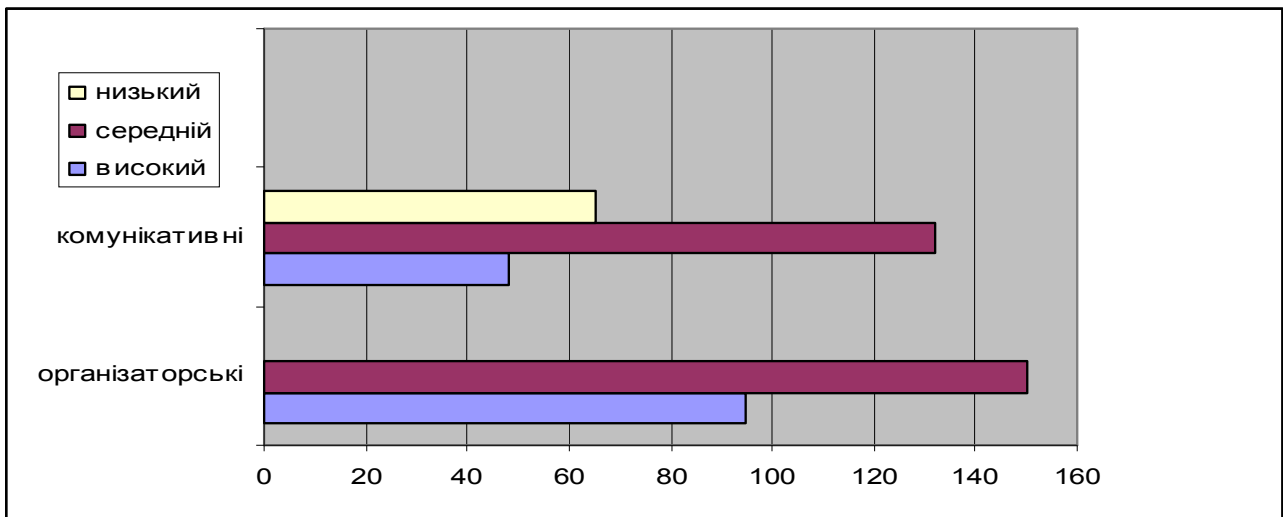

Рисунок 2 – Оцінювання комунікативних та організаторських здібностей

Для організаторських здібностей середнє значення склало 15,4, стандартне відхилення – 2,8, t визначено 2,597 при значенні $p \geq 0,01$. Для комунікативних здібностей середнє значення склало 13,2, стандартне відхилення – 3,9, t визначено 3,192 при значенні $p \geq 0,06$.

Комунікативні й організаторські здібності слід вважати необхідними для роботи у сфері “людина-людина” (галузях, де робота пов’язана з керівництвом і спілкуванням). Такою сферою діяльності є, безумовно, служба у Збройних Силах України. Організаторські здібності відображаються у здатностях офіцерів до самостійного прийняття управлінських рішень, особливо у складних непередбачуваних ситуаціях, до планування повсякденної управлінської діяльності.

За шкалою оцінювання організаторських здібностей офіцери, які мають середній рівень (61 %), характеризуються як здатні до прийняття управлінських рішень, але ненаполегливі у відстоюванні своєї думки, образливі, малоініціативні. У офіцерів з високим рівнем (39 %) за цією шкалою можна констатувати наявність таких якостей: сформованість потреби в організаторській діяльності, спроможність швидко орієнтуватися в складних ситуаціях, приймати самостійні управлінські рішення; ініціативність, наполегливість у діяльності, яка їх приваблює, самостійний пошук таких справ, які б задовольняли їх потребу в управлінській діяльності.

За шкалою оцінювання комунікативних здібностей офіцери з високим рівнем (20 %) відчують потребу в комунікативній діяльності й активно прагнуть до неї, ініціативні у спілкуванні, займаються громадською діяльністю, відстоюють свою думку і домагаються її схвалення товаришами по службі, люблять організовувати різноманітні заходи, наполегливі у цікавій для них діяльності, усі справи роблять не з примусу, а за внутрішнім прагненням.

Офіцери із середнім рівнем комунікативних здібностей (54 %) не розгублюються в нових обставинах під час розмови, швидко знаходять нових співрозмовників, постійно прагнуть розширювати коло своїх знайомств, здатні приймати самостійні рішення у складній ситуації.

Офіцери, які мають низький рівень комунікативних здібностей (26 %), не прагнуть до спілкування, почувають себе скутими в новому колективі, обмежують свої знайомства, відчують ускладнення під час встановлення контактів з іншими людьми, погано орієнтуються в незнайомих ситуаціях.

Розглянувши зазначене вище, підкреслимо, що комунікативні здібності офіцерів є обов'язковим компонентом організаторських та керівних здібностей [9]. Комунікативні здібності офіцера до майбутньої управлінської діяльності на оперативно-тактичному рівні підготовки – це здібності особистості, які забезпечують ефективність її обміну інформацією у процесі діяльності з іншими особистостями і психологічну сумісність у військово-професійній діяльності.

Висновки. Отже, на основі узагальнення вищевикладеного можна зробити висновок про те, що на розвиненість управлінської діяльності офіцерів суттєво впливають рівень військової освіти та практика управлінської діяльності на посадах. Проведене нами емпіричне дослідження рівня розвитку комунікативної складової майбутньої управлінської діяльності офіцерів оперативно-тактичного рівня підготовки свідчить про те, що більшість важливих особистісних якостей управлінців, які є структурними елементами саме комунікативного потенціалу особистості, перебувають на низькому і середньому рівнях розвитку. Цей негативний чинник суттєво впливає на

ефективність їх управлінської діяльності та міжособистісних відносин у цілому. Крім здатності керівника залежно від типу ситуації обирати прийнятний стиль спілкування і взаємодії, суттєву роль в ефективності комунікативного процесу відіграють також емоційна стійкість, емпатія, комунікативна компетентність, вміння розпізнавати емоції інших. Усі ці якості належать до структури комунікативного потенціалу та характеризують показники рівня його розвитку.

У керівників із середніми показниками комунікативної складової потенціал щодо комунікації і налагодження міжособистісних відносин не визначається високою стійкістю та потребує певних дій для його формування і розвитку.

Наведені результати психодіагностичного дослідження свідчать про необхідність пошуку нових форматів та проведення відповідної корегувальної роботи з розвитку параметрів управлінського потенціалу, а також розроблення програми оптимізації психологічних особливостей розвитку комунікативної складової офіцерів Збройних Сил України.

Перспективами подальших розвідок у даному напрямку слід вважати розроблення методики психологічного супроводження управлінської діяльності і тренінгу, спрямованого на знаходження багатой та різноманітної палітри спілкування у військовому колективі.

Список використаної літератури

1. Анастаси, А. Психологическое тестирование / А. Анастаси, С. Урбина. – 7-е изд. – СПб. : Питер, 2007. – 688 с.
2. Бурлачук, Л. Ф. Словарь-справочник по психодиагностике / Л. Ф. Бурлачук, С. М. Морозов. – СПб. : Питер Ком, 1999. – 528 с.
3. Корольчук, М. С. Психодіагностика : [навч. пос.] / М. С. Корольчук, В. І. Осьодло. – К. : Ніка-центр, 2006. – 580 с.
4. Кручек, В. А. Формування комунікативних умінь студентів вищих аграрних закладів освіти в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / В. А. Кручек ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2004. – 19 с.

5. Кубіцький, С. О. Особливості професійної комунікативної взаємодії майбутніх медпрацівників / С. О. Кубіцький, Н. В. Неділька // Вісник НАОУ. – 2010. – Вип. 2 (15). – С. 49–55.

6. Лазаренко, К. Д. Психологічні особливості системи розвитку комунікативного потенціалу керівників органів внутрішніх справ / К. Д. Лазаренко // Вісник НАОУ. – 2010. – Вип. 5 (18). – С. 157–161.

7. Психологічне супроводження військовослужбовців в діяльності за екстремальних умов : [метод. рекомендації] / [за ред. Г. В. Ложкіна]. – К. : Нац. ун-т фізичного виховання і спорту України, 2003. – 145 с.

8. Психологічне супроводження професійної діяльності військовослужбовців служби за контрактом Збройних Сил України : [навч. пос.] / [В. А. Бараннік, О. А. Блінов, О. П. Макаревич та ін.]. – К. : РОСА, 2008. – 344 с.

9. Семченко, Н. О. Формування у майбутнього фахівця комунікативних якостей як складової лідерських властивостей / Н. О. Семченко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. пр. / [ред. Т. І. Сущенко та ін.]. – К. : Запоріжжя, 2003. – Вип. 27. – С. 130–134.

Рецензент: кандидат психологічних наук, доцент Осьодло В. І.

Стаття надійшла до редакції 20.11.2013.

Поздышев С. А. Исследование психологического сопровождения подготовки офицеров к управленческой деятельности (коммуникативный аспект)

В статье определено понятие “психологическое сопровождение подготовки к управленческой деятельности офицеров”. Проведенное автором эмпирическое исследование свидетельствует о том, что большинство важных личностных качеств управленца связано со структурными элементами коммуникативного потенциала личности, что существенно влияет на эффективность их управленческой деятельности и межличностных отношений в целом.

Ключевые слова: психологическое сопровождение, управленческая деятельность, эмпирическое исследование, коммуникация, офицер.

Pozdyshev S. O. Research of psychological accompaniment of training of officers to management activity (communicative aspect)

The article concerns the determination of the notion of “psychological accompaniment of training of officers to management activity”. Author’s empiric

research testifies that the most important personal qualities of a manager are connected with structural elements of communicative potential of personality that significantly influences upon the efficiency of their managerial activity and interpersonal relation in general.

Key words: *psychological accompaniment, managerial activity, empiric research, communication, officer.*